

Landboliv på Hannæs (Lild sogn)

Af C. M. C. KVOLSGAARD

ved Harald Christiansen

DET FØLGENDE omfatter de afsnit af Kvolsgaards bog "Landboliv", der blev udeladt i den trykte udgave: "Spredte Træk af Landbolivet" (se årbog 1966, s. 264 f.). De er skrevet på dialekt og er her gengivet efter Kvolsgaards manuskript, dog med en lignende stavemåde som den, der er brugt i dialektstykkerne i de seneste årgange af denne årbog (se årbog 1962, s. 103 f.). Der er tilføjet en oversættelse, som er foretaget af Kvolsgaard.

For sammenhængens skyld er noget af det tidligere trykte stof taget med, men således, at det hidtil utrykte er trykt med *kursiv*.

Manuskriptet omfatter både trykte og utrykte dele af Kvolsgaards bog. Ved sammenligning af manuskriptet med de tidligere trykte afsnit kan det ses, at der er foretaget rettelser af stavemåden, og man kan da vente, at der også i de utrykte stykker kan forekomme fejl. Flere tilsyneladende fejl er også fundet, men der er ikke gjort noget forsøg på at rette dem, da det ikke nu er muligt at afgøre, hvordan udtalen kunne være på Kvolsgaards tid, og da de ikke har nogen betydning for forståelsen.

Kvolsgaards beretning indeholder mange meget værdifulde oplysninger om folkelivet og folkesproget på Nord-Hannæs for 100 år siden, særlig værdifulde, fordi de stammer fra den tid, fra hans ungdom.

*

I kap. 5 (*Forårsarbejde*) er følgende afsnit udeladt:

Æ kj?rrmes sku fólk ha de hall fúúr i behòld', á kj?rrmesdaw' sku di legg æn br?nng udden te låádar; kund en så blæs dæ fræ', had di ejt' behòw' á spáar epo fíu' red, fò så fek wi tille forro'r; helles kam ed an' epo' á wæ nyww.

I kap. 8 (*Bjærgningens tid*) er følgende udeladt:

Fræ dænd' tii' haad di så manne ræmmser ám wèj'red, hwant de sku blyww: hwii'd yw'l sku gi grön' poosk; ywwlmørrk bet?? sámmertørrk;

næ'r rii'sen ám yw'len stow mæ stuu'r tòp o rii'm skuld dæ blyw æ guu' rowwaw'l;

á fòr ræjsten ga di ajt' epo de t?ld' fòøst daww o yw'l á skr'w' djèr ywwelmærrker; di ga ajt' epo tæmmpærdawwen. . .

I kap. 12 (*At røgte*) er følgende udeladt:

Draagen ser te Ænd'ern: "Hwiten skal a ta?" á di sváar: "Ta Jakobes", mæn draagen kand òså sèjj: "Hær ær' æn luu't, hær ær' æn luu't", á så roober ænd'ern: "Hwar? hwar?"

Kap. 14 (*Føden*) gengives i fuld udstrækning:

Á ha gòt brø' æ møj' wa'r, á ænhwæ'r òr'enlig kuun leger flíi'd epo' á fo'ed så gát, sám dær ær rá' te'. Næ'r di for fræ møll, gir hon sæ fòst te' á stel æn sèll an' epo bow'r heller så'nt en ste, så så temmser han n ?jj ø mii'let dæær i, dæsám di skal ha fí'n brø'. Så skal hon ha hender dèjnkår heller dèjntrow nì'r o lòwt á te' á dèjnn de gròww mii'l mæ wònd' á sùurdèj' ám hon hær ejt' gja'r nåk te' á lówwten ed mæ, á dørtig sált kommer han òså

ii'ed, fòr'ed te brø'ed skal ejt' blyw fò ta'r. En hal das tii æt'er skal hon te' á èlt i dèj, á ba'g æt'er ska kaggern slæes òp, mæn de ær ám' á gj?r, dèj'ed ka' wæær så ho'r, te di ka d?ww mæ á sæt æn knøt'næww ii' ed. De sej'te mii'l skal èlltes mæ mjèlk á gja'r, á næ'r de æ læt'nest, skal ed slæes òp i kagger, mæn n ?jj o dèj'ed kome dær krønsk i, á de slæes op i stuur rullier á smo' kòwwrenger á èkkager; dæ ska skjæwwtes æn wak te hwæ'r o ba'ren, á næ'r di bager te ywwl, skal dær æn stuu'r støk dèj' trelles ,ùù'd á skjires i nød'er, dæ skal i uw'n, næ'r brø'ed kommer ùù'd; de siist de'j' blywer skrabt o dèjnkåren á lawed ii' æn skraabkaag, á så ska der tændes i uw'n. Mæ' æn hykrog' ploker wi lj?ng' o lj?nngstak á tænder mæ, á så há'r wi æn uwwntre á rag òp i ild'ed mæ; næ'r så dænd suut mand' æ gon o uw'n, á de ka gnister, nær jen skraaber epo áåren mæ uwwn tre, så' ær uw'n war'm nåk, á så skal uwwnraagen i gång' får' á ta puselen ùù'd, á så sæter wi æn wud' hallmlìim epo uwwntre á gjir wòs te' á fèjj áar; så' ær ed de fòøst, wi ka tá' æn skòdd á sæt brø'ed end' epo. I gammel daww sta'ped di uwwnsmond mæ sòj', mæn sámm had òså æn tre'da'r, di klìint te á no hær di fljèst nåk æn støbt da'r for uw'n. Æn stánds tii æt'er, te brø'ed æ komen end', ska di sej'te kagger ùù'd, á så broggt di jèn' wænnden á wænnd de gròww brø' fòr' á fo ed bèjjer baaged epo nèjjerrenng, mæn de hær di siin læt wæær mæ; dæærímòd blywer di we' á skraab á bòðst nèjjerrenng epo hwæ'r kaag, dæ komer o uw'n, te dæ ska ejt' wær áåsk á pusel epo brø'ed, á de gròww brø' bøstèr di gòt øw'er mæ wònd'. Ba'g æ'ter ka wi sæt brænnmensbrø'er epo' æn pláad end' i uw'n, á så får ræjsten bager wi jo swennøører i svennfjèt, bak'elser á guurá'er i ja'r, dær æ skjæwt te de, pandekager á fláad ææbelskwyer ii' æn stii'gpáand, rejtig ææbelskwyer á sammtir sptèjllèg' ii' æn ææbelskwyepáand.

Æn drøk fresk ?l ær òså guu' á ha, á æn kuun wel jaar há æn stuu'r kårfuld byg' i støb; næ'r wònd'ed ær rojen fræ'ed, skal ed òp epo dawwlestòwlòwt á hølles nì'r mæ sèk' á dèkener, á hwans jèn há'r, á dæær øw'er æn law wut' ?re, á næ'r de så æ growed sam'el, skal wi òp epo lòwt á bryd støb òp: bánnk á skobb støb'ed så lænng iw'òr hand'er, te de skjils æd, á så ka wi taar ed i uw'n, næ'r wi hær baaged, mæn wi kand òså taar ed i palldskof á kaakelskof hèller uwwn epo kaakel, á så rönnsèr wi ed, far de ska mooles, ænten i møll hèller epow' òr iin kwaarer. Te káarstuu'l há'r wi æn trèbin hèller en fìirbin, á næ'r brøggkå'ren æ sòt dæær epo, á tap'tre æ sòt i, så ska kuunen te' á strøp tap; hon tá'r n ?j ta'g á bender sam'el i dòk'er á sætter ämkreng' tap'tre, á så legger hon æn par káampstín epo strø'ta'ged, far han mææsker målted ii' æn mææskkå'r á kommer de d'æri; æn stánds tii æt'er slår hon tap te gång', á dænd fòøst l?b ka brogges gjaared te s?ddegr?d' hèller ugjaared te' á kog byggsop i, á n ?jj o øwted kommer ii' æn krok' á ska stá' epo kaakel á gj?s, te de blywer sùù'r; de æ møj' bèjjer èddek end di wìinèddek, jen' fo'r á kyyb. De bæjst ?l komer i stærrk tønnder, á næ'r de hær oogj?st, klìiner wi fòr' ed, á så kand ed wæ

gòt à ta te, næ'r bjèr'engens tii' kommer, mæn de blywer miir lii'n o' à legg i tow' o'r; jèn' mand' lo æn tønd gammel ?l legg i oot o'r, mæn a hâr ejt' h?t fa'r te, hwant ?l'ed bl?w'; de wa nâk hêll'er ejt' de, de kam an epo' à fôsøog, mæn hans fôost kuun had brøgged ed, à hand têt, de wa lisâm æn mennd æt'er hender. *Dænd siist l?b komer i tønd' ?lstønnden à ka wæ guu' nâk te w'òr iin fòlk te dawwle brog'. Di wel menn, te skjit fòlk sku ku ta kraften o malted, à så skuld ed hjèllp à røør i mææskkâ'ren mæ' æn gløø ii' æn illdklæm, mæn de wed a enngen beskii'n àm; sâå møj' wed' a, te kand ed enngen guu gj?r, sâ kand ed hêller enngen unnd gj?r, à dær æ mâ' n àm' à gj? sæ sâ traasig à siilklo'g, te jèn wel ejt' gj?r sânt n ?jj, næ'r jèn wed' ed, fôr sâ skal ed òll snârrest go gal'; de war æn ajen sa'g, àm jèn ejt' had west ed.*

Æn kuun hâr òsâ trânt, àm di hâr møj' mæ mjèllken; de ær ejt' næm' à ha mallkspand' à siklud, fl??dskii' à fl??dkòws, fl?ddebøt à kjaan à wuustikâr rææn nâk; àm wenteren skuld hon ha fl?ddebøt end' te kaakel, à næ'r fl?ddern wa sùùr nâk, sâ wa d'ær æn bete swek' epo sùu o bøt'en, à dæær ku di tèt bøt'wâllen fræ' à kom i drawwtønd te swiù'nen; næ'r sm?r'ed sâ wa sânnked, à dæ wa komen sâlt i' ed, sâ ku sm?rrlaagen wæ guu te manne teng', à sm?r'ed sku sawwses mæ' æn sl?w' knyw' på lãngs à twat, àm dæ sku wær komen ho'r i' ed. Had di let mjèlk, à de wa i d'ænd warrmest tii', sâ kund ed go an' à kremmp mjèlked dænd jènn daw' à sâ æn ajjen daw' law næjsten òll dje mjèlk ii' æn wust, dæ sku sættes end' aj'er d??n, te dænd skuld ejt' blyw kòld' fôr haaste; sânt sòt di òsâ æn grydfuld gr?d' hêller kat?fler end' i sæng', àm di skuld hòld dæm warrm en wænnden; had fòlk ek' ængång' sâå møj mjèlk, sâ mot di gj? knap'wust à ap'etitwust, ejt' à tåål àm, te sùù'r wust à mjèlk ær æn guu' fòø.

Far di ku kom te' à støb l??'s, mot di gammel te' à spend l??sgår o blo'r; no ka wi næmmer kjyyb ed. Di tyk'est à swærrest l??'s sku fòst støøbes, mæn sâmmtir wand di æn strebel papii'r àm' dæm snii' òp' æt'er, ænten bægge wænn heller dænd jènn wæn àm, à sâ bl?w di dep'ed i brãnnked tal'e; de sku si sta's uù'd. *Æn hêletrekonngerl??'s had trii' flææn, à dæær, sâm di sammeltes, bl?w dær sâmmtir sòt æn krom krùù'd. Te dawwle brog' had wi tønnder l??'s, à dæmm ku wi gòt brog brãnnked tal'e te, mæn de òll wòggest talle brèjj wi à dep'ed æn lãng' weeg i; epo' æn weegstaag ku dænd' gòt brogges à go' mæ i hùù's. Forrml??'s wa sjallden.*

Forùdden de hæ'r, æn kuun haad à gj?r, had kwenndmennesker manne steer àm æt'eror trânt mæ' à blænd my, à ennd sâ i gammel daww, dændgång' di brand' i hwær go'r? *Da skuld di ha grøt'eng o kat?fler, row', byg' à let målt warnt òp mæ lonnken wònd' à læ ed stâ à gj?s i tri daww hêller fiir, te de sòt tòp; de wa àm' à gj?r, te dæ war hòld' gòt øw'er ed. Sâ fòlldt di djè grùùkii'l mæ n?jj òd'e hæ'r à klint lòg'en gòt te mæ rowwdèj' à war'm wònd'; i dænd lòg' wa d'er æn hat, sâm dæ gjik æn piib fræ' nii'r igjèmmel æn drawwt?n; di riggest had kòbberhat à kòbberpiiber, mæn jèn ku nâk næær sæ mæ' æn swòt liirhat lisâm æn gr??d, à sâmm had òsâ æn trèhat lisâm æn hwald' skip', à æn bøøspii'b ku òsâ brogges. Sâ f??red di aj'er kii'l', te dænd kam te' à koog sâ stell, à sâ begjønnd brænnmdenned à drep' nèj'en uù'd o piiben; de kaldt di fòøst toorer, à de wa sâ stærk sâm sprit, mæn i lænnger di bløw we, i tønnder bl?w' ed, te de war snâ'r ejt' ànt end wònd'. Sâ bløw kii'len gjow gât*

ræ'n, à dæ kam æn n??' sæt dæri; di mot òsâ pas epo, te wònded i drawwtønd bl?w ejt fò war'm. Sânt bl?w di we bòdde næt à daw', te di haad ejt' miir i sæt'kâ'ren; sâ kam di òll djè brændmen i kii'len mæ pebberrud à kommen à ænngefare, te de ku klååres; hêlles sa ed snâ'r uù'd sâm wònd' à mjèlk. Spø'len, dæ bl?w te ræjst, ga d'i dj'r swiù'n, à dændgång' de bl?w fâb?jjen à brennd, à betjèntern kam' à fesentiù'red æt'er brænnmdenstøw'ed, ku fòlk snâ'r ejt' fo i d'jèr huue, hwar' di sku fo svennføø fræ; di tèt, di had hat sâ møj liig o d'jèr at'est kuu'r. Mæn òll fòlkes brænnmden war ejt' sâ næ'r liig gòt. "Wò brænnmden ær ejt' swâ'r stærk", sâå æn mand', "mæn sâ leger wi ed, min tro, døb'elt".

Kuunen ska law fòø te, à de ær ejt' sâ wònnskele à koog æn gryd gr?d', mæn hon skal ha n?jj à koog o; de ær enngen sa'g no' àm daww, di har bòdde hiil à øwermolt gr??n, mæn i gammel daww, næ'r di sku taar æn unfuld byg' à fo molt i gr??n, à di sâ ba'g æ'ter sku stâ' dæær mæ' æn flâ'd drøwttrow' à drøwt sòjjern fræ', da sku di pas gòt epo, àm di ku koog æn grydfuld wòndgr?d', dæ war enngen sòjjer i. Di haad æn trèfud, di sòt' epo pald' mæ flat't?re udden àm, à æn liirgr??d epo, fâ dæ bl?w òlltir di bæjjst gr?d' i sânt æn jèn', sâ sâ tænn di åjjer en mæ lj?ng', te dæ kam gòt ild' i t?tren; sâ tow di trèfuden o wèj', sòt gr??den nii'r epo gløøern à sòt fliir flat't?rre àmkreng' en; sâ kund en stâ à koog sâ stell. Sânt kògt di òsâ miilgr?d' o pellmil à fl?j'elsgrød, o kat?felmi'l, sòddegr?d' o sòd' mjèlk à sùùr gr?d' o kjaanmjèlk; s?ddegr?d' fek di sm?r i, à æn pæ'n sm?rrhwòl sku wæ skjæwt sâm æn kòs, à i kjaanmjèlksgr?d' fèk di sirrp i ste fò sm?r. Fòlk fèk s?d' mjèlk te àll slaw gr?d' udden s?ddegr?d'; dæær fèk di sùù'r mjèlk hêller sùù'r à s?d' mjèlk blænd sam'el hêller ?l' à mjèlk hêller s?d' ?l, mæn de swærrest war ?l à my blænd sam'el. Jèn ku òsâ fo sùùr willeng à seld' te sin ønnden, fò wi ku bòdde kog s?dd welleng à kjaanmjèlkswèlleng, mæn àm di tèt', di s?dd willeng wa fò gjèll, kund di kom ?l i d'æm. Wi kògt òsâ maddwèleng, mæn ku wi fo fat i n?j grønt - kòllblåår à stellker, kommenblåår a fliir slaww -, sâ kam wi òsâ de i gr??den; dænd' daw' fèk wi kò'l, à àm ajjen daw' ku wi fo òp'warnt kò'l; fat'e fòlk fèk sâmmtir muurlòs kò'l, dæ wa ejt' kògt epo kj?ddmad, fò de d'i haad ejt', mæn ajjer fòlk fèk da de te temmad, kò'len wa kògt epo. Hêlles fèk fòlk aater, fææsk sop', flææksop'; di kam èddek i flææksop' à kaldt em sùùr sop', mæn de hâ'r a nâk fòtòld'. Te temmad ku wi fo' æn flææskpandekag hêller ajjer slaw panndkager, pølls, fennker, kat?fler à flæsk hêller fesk, flæsk à kat?fler òp'sòped i påånd à lisådant plok' fesk i òp'sòped kat?fler.

"A tjènnt æn ste i manne o'r", fòtòll æn mand' mæ, "à næ r a kam òp, fèk' a æn skjyw jènne brø' te æn hãmpleng wust, mæn a kund ejt', sèjj n?j te' ed, fâr mand'en sòd' we m'æ à fèk' lisådant". Dær ær òsâ fliir steer, di for wust à brø' te fro'kòst, mæn sâ' ær ed mjèst sej'te brø'. Sâ te dōwwer klòken oot for di sâmmtir speeged flæsk mæn mjèst speegfesk - o'l, flønnder, seld', knùùd hèle kòlle - à brø' hêller kat?fler, à sâ for di skold' mjèlk, sâmmtir mæ sòp'er i, hêller òsâ øl'ebro': de' ær sòp'er dær æ kògt i ?l, à sâ komme dær mjèlk i' ed. Nær dæ blywer tald' te ønnden, gor bæjjstkâ'len epo staar steer fòst end', fòr hand ska skir brø' te d'æm hwææ jèn'; dær ær æn hwii'd dog' hêller æn voggsdow' epo bow'r à sâ stiintalærrkinder; te speegfesked àm mååren te dōwwer had di kaski

trælærkinder: mand'en sejer får ænd o bow'r fò de ær ham, dæ ska betåål skat'ern, å så sejer bæjstka'len ðwwest ennden fo bow'r, å dræng'en nējjest; epo skammel udden fò bow'r sejer piggern å kuunen, mæn hon' ær ejt' ðlitr we bow'r, fòr hon ska s?rre fòr, di ajjer fo'r nåjj, å så ka hon ta n?jj framm; mand'en hēller jèn' o ba'ren løser te bow'r di fljēst steer, ja, æ kuunen ennd, så gj?r hon' ed kaskii', å så kjennder hwæ'r sin skii', å ba'ren blywer tille kjænd' mæ, te di ska sejj ðr'enlig we bow'r å søbb pæ'n we d'jē sīt; æt'er temmaded fo'r di sāmmtir æn skifuld søbbels ijèn, å så løser di fræ bow'r. Kløken fæm, ska wi ha mēllmad, ænten dær æ lawed mēllmader te hwæ'r, hēller dæ blywer sòt epo bow'r: brø', sm?r, swennfjēt, goosfjēt, maddfjēt, hwans jèn no hå'r å så wust å kjød å pølls, å te sist æ sænngedaws kløken nitit' ska wi te næt'er ænten ha wōndgrød' hēller kōlld gr?d' fræ åm mējjdan mæ mjēlk epo, hēller wi ka nærr wōs mæ' å søb mjēlk ten'?j jēne brø'.

I kap. 15 (Tiggere) er følgende udeladt:

"A wild jaar bè åm' æn bet'e lag tow' i Gus naw'n" hēller: "A go'r åm' æn bete èg' i Gus naw'n", se'r di, å di kalder ed å go' i Gus naw'n, næ'r di gor å tegger. "Go'r do i Gus naw'n i daw'?" så di te .jèn', dæ sāmmtir tegged. "Næj, i daw' gor a i bes'g'els", swåår hon.

I kap. 16 (Jul og andre højtider) er følgende udeladt:

Hēller jèn' ku ta æn nød' i hans hå'nd å sejj: "Min grit's løber i skòw'en" – "Mii'n løber mæ" – "Hwa fòr æn tre' ær en åj'er? å kund dænd ajjen så git', hwiken feng'er dænd war åj'er, så fèk' hand en, å hēlles skuld hand gi jèn'.

N?j' asawwten sku kåålen åm' te naaborn å skjyd n??o'r end' å ba'ren fèk låw' å rænd æn ste hæn mæ' æn gamel gr??d hēller så'nt æn teng' å slå epo da'r, mæn sāmmtir fèk di òså æn hōben skoor ii' æn sèk, fòr så kund di slå epo daar fliir steer, hēller òså di haad æn rommelpòt'. Onng klø'rer kund òså hèt epo' å kom mæ' æn grydfuld taar ååsk a lest dæm liså stell end' æ uddedar å så ænten slå en epò stòwwdar hēller òså ryw stòwwdar òp å kåst pòten end' epo kaakel, te aasken ku st?ww uù'd i hiile ståwwen, å fòlken ku blyww så fòfa'r, te di sammelt ejt' å kom uù'd æt'er dænd', dær had gjow' ed, mæn kund di fo fennger i ham, så stow hand ejt' gòt fòr; de wa jow ejt' å åjjer åm', te fòlk ku blyw unnd we så'nt skåårstreeger, mæn had jèn' skòt n??r end', hēller æn guu' wæn' had slån æn pòt' epo da'r, så fiilt hand sæ jow nåk òså, mæn næ'r di kam uù'd æt'er ham, past hand ænda' epo te hand wa næm' å fennd, å så bl?w hand slæbt end' å skuld ha hans straf: Brø' å brænndwin å kaafe. N??' asmåår kam dær òså sāmmtir jèn' å skòd nyy'o'r end' å dænd fòøst kåålmennesk, dæ kam' i dænd n??r o'r, hlf?w kuunens n??r'osgaww, å hand skuld jow fòst tragtiires (fòr ænhwæ'r, dæ kam' åm yw'len, skuld ha n?jj, hēlles bor hand djēr yw'l uù'd), å så mot hon òp mæ' æn fòræ'reng te ham, mjēstendii'ls æn stuu'r æabel. Dænd næjst, dæ kam', bl?w dænd èldst piiges n??r'osgaww, å så'nt bl?w di we; di fòøst kēndndmennesker, dæ kam' wa mand'ens å kåålens n??r'osgaww, å di skuld lisådantt hå' æn teng'. De benøt'ed fa'te ba'r dæm o', å lænng far daw' kam' di å ønsked gleedelig n??r'o'r; i jèn' go'r slow ed òller fèj'l, te dænd, dæ traf å blyw mand'ens hēller kuunens n??r'osgaww, dænd' fèk' æn mark, mæn hēlles fèk di guu allmoser: sej'te kòwwrenger å ajjer fòøwåår. A

wed' ejt' udden jèn' gång', æn kå'l paast å kam så'nt, te hand bl?w æn ong' piiges n??r'osgaww, å så tent fòlk nåk, sām de gik, te di tow' fèk hwòrajjer, mæn hēlles war ed, sām a se'r, mjēst ba'r, dæ kam', isæ'r ænda di fat'e.

Næ'r n??'osnyy' wa tænd', skulld piggerne tiien uù'd mæ æn støk brø' å æn skjèl'eng fòr' å sīt' ep0 n??', mæns di lå mærrk we trit' sallmer, å de skuld jow hēllst wær brojjsallmer, fòr så bl?w di gjywt; war ed liggsallmer, skuld di dø', enden o'r war åmm; tèt di, te n??'osnyy' hēllt så møj', så skuld dæ manne pigger blyw løk'ed dænd' o'r.

Æ'ter hēlletrekongedaw' begjønnd di fat'e mænd' fræ ajjer sòwwn å go mæ stjæærn å sj?nng stjæærnwisen, å we awwtenstii, næ'r di sòt l??'s end' i stjæærnen, kund ed si pæ'n nåk uù'd, mæn di wa sjalden swå' guu te' å sj?nng.

Yw'l wåår te kj?rrmos, å æ fastelaw'n skuld fòlk ha dånds ijèn. I gammel daww, di ku sammles te liigstòw å haad ejt' ajjer uùdgjywtter we' ed end spellmandspænngen, hēller æn swæ'r goormandssøn' ku kyyb æn flask po'lak å skjænnk piggern mæ, hēller di ku skjèleng sam'el åm' ed, da kund di sajt, mæn no' åm ståånd skal æn kå'l fòst ha lōwwneng epo' æn piig å så skrywes end' te' æn parrbal', dæ kòøster møj' miir, end æn tjønnestekå'l hå'r rå' te; di swæær, dæ komer mæ te fōnyw'els så tit, te di kund jaar wæær frææ æn fastelaw'nsbal', dii' ær epo dænd' mååd snå'r we' å blyw jénner åm' ed. Ån sønndan rir di te reng', å konngen blywer klèj uù'd ii' æn hwit' d hallskjøwt mæ sellkebond' å sta's epo, far di rir roj'en åm' i b??' å blywer skjænnked hwæ'r ste; konngen æ frii' fòr å betåål n?jj te bal'en, å næ'r di ska te bōw'er, for hand' dænd fânæm'est sææd, mæn drånnengen ska ski fòr', å de ær ejt' så'd, han æ så møj' løøste fòr' ed, åm hon æ let wòn' te' ed, å ðll di ajjer sejer å sīt'er epo hender. Bal'en wåår næt å daw', å di kommer te bow'r tri gånng fòrudden di gånng, di for kaafe å pons. Piggern æ nøjt' tē' å gj?r' æn bal' åm' æt'ero'r, næ'r kåålen hå'r kòst så møj' epo d'æm æ fastelaw'n, mæn piigbal'ern ær ejt' slæt så swæær sām kåålb'al'ern. De hæ'r rien te reng' æ nåk hēlles æn n??' skik, å di hå'r hēll'er ejt' kjænd te ajjer fastelaw'nsløjjer.

I fååst skuld di onng te wōjjensdaspreekener uù'd å løøse epo kjèrrkguu'l, mæn hēlles gik òllteng stell o' te sæn Hansda; åm awwtenen faar had di sæn Hansblo's po jèn hēller æn ajjen hyw' å dænd' awwten sammeltes hēggssen we sæn Hanskjååld epo Huul ba'k å kjant sm?r i kjåålden, å dænd' næt skuld fòlk res hæn te d'æn hēlle kjååld epo Hemmeland å drek wōnd' o dænd', åm di skajj n?jj; jèn hænd òså sæn Hansløg òp, par' a par, for ðll huù'sens fòlk, å sām sòt gròbååner å skrè'per øw'er hwæ'r hwòl, te hēggssen skuld ejt' kom end', å jèn mot ejt' rees æn harre òp dænd' næt, fòr så w'ild nåk hēggssen rii' epo' en; di så òså, jèn sku plånt ko'l æ sæn Hansda, fòr så gik dær ejt' wòr'm i d'æm, å hååltøoser sku taab djēr håål dænd' næt.

OVERSÆTTELSE

I kap. 5 (Forårsarbejde) er følgende udeladt:

Tit kyndelmisse skulle folk have det halve foder i behold, og kyndelmisse dag skulle de lægge et halmknippe uden for ladedøren; kunne det så blæse der fra, havde de ikke behov at spare på foderet, for så fik vi tidlig forår; ellers kom det an på at være sparsommelig.

I kap. 8 (Bjergningens tid) er følgende udeladt:

Fra den tid havde de så mange remser om vejret, hvordan det skulle blive: *Hvid jul skulle give grøn påske; julemærke betød sommertørke;*

når træerne om julen stod med en stor top af rimfrost, skulle der blive god rugavl;

og for resten gav de også agt på de tolv første dage om julen og skrev deres julemærker; de gav agt på tamperdagene. . .

I kap. 12 (At røgte) er følgende udeladt:

Dragen siger til ænderne: "Hvilken skal jeg tage?" og de svarer: "Tag Jakobs", men andrikken kan også sige: "Her er en l. . ., her er en l. . . og så råber ænderne: "Hvor, hvor?"

Kap. 14 (Føden) i oversættelse:

At have godt brød er meget værd, og enhver ordentlig kone lægger vind på at få det så godt, som der er råd til. Når de får fra mølle, giver hun sig først til at stille en sælde an på bordet eller sådan et sted, og så sigter hun noget af melet der i, dersom de skal have sigtebrød. Så skal hun have sit dejnkar eller dejntrug ned af loftet og til at dejne det grove mel med vand og surdej, om hun har ikke gær nok til at hæve det med, og dygtig salt kommer hun også i det, for at brødet skal ikke blive for tørt. En halv dags tid efter skal hun til at ælte i dejen, og bag efter skal kagerne slåes op, men det er om at gøre, dejen kan være så hård, at de kan døje med at sætte en knyttenæve i den. Det sigtede mel skal æltes med mælk og gær, og når det er hævet, skal det slåes op i kager, men noget af dejen kommer der krydderier i, og det slåes op i store rundbrød og små kavringer og sidskager; der skal laves en kage i form af en and til hvert af børnene, og når man bager til jul, skal et stort stykke dej rulles ud og skæres i pebberrødder, der skal i ovnen, når brødet kommer ud; den sidste dej bliver skrabet af dejnkarret og lavet i en skrabekegale, og så skal der fyres i ovnen. Med en høkrog plukker vi lyng af lyngstakken og fyrer med, og så har vi et ovntræ at rage op i ilden med; når så "den sorte mand" er gået af ovnen, og det kan gnistre, når man skraber på ovnbunden med ovntræet, så er ovnen varm nok, og så skal ovnrage i gang for at tage lyngasken ud, og så sætter vi en våd halmkost på ovntræet og giver os til at feje ovnbunden; så er det først, vi kan tage en skodde at sætte brødet ind på. I gamle dage stoppede man ovnsmundingen med græstørv, men somme havde også en trædør, de klinede til, og nu har de fleste nok en støbt dør for ovnen. En times tid efter, at brødet er kommet ind, skal sigtekagerne ud, og så brugte man en tid at vende det grove brød for at få det bedre bagt på underskorpen, men det har man siden ladet være med; derimod bliver man ved med at skrabe og børste underskorpen på hver, kage, der kommer af ovnen, at der ikke skal være aske og lyngrester på brødet, og rugbrødet børster man godt over med vand. Bag efter kan vi sætte småkager på en plade ind i ovnen, og så for resten bager vi jo klejner i svinefedt, bakkelser og goderåd i jern, der er dannede til det, pandekager og flødelapper i en stegepande, æbleskiver og undertiden spejlæg i en æbleskivepande.

En drik frisk øl er også godt at have, og en kone vil gerne have et stor kar byg i maltning; når vandet er løbet fra det, skal det op på dagligstueloftet og dækkes ned med sække og dækkener, og hvad man har, og der over et lag vogtetørv, og når det så er groet sammen, skal vi op på

loftet og "bryde malten op": banke og gnide malten så længe i vore hænder, at den skilles ad, og så kan vi tørre den i ovnen, når vi har bagt, men vi kan også tørre den i ildstedsskuffen eller oven på kakkelovnen, og så renser vi den før den skal males, enten i møllen eller på vor egen kværn. Til karstol har vi et treben eller et fireben, og når bryggekarret er sat der på, og taptræet er sat i, så skal konen til at "strø tap"; hun tager noget langhalm og binder sammen i dukker og sætter omkring taptræet, og så lægger hun et par kampesten på strøhalmen, før hun mæsker malten i et mæskekar og kommer den deri; en times tid efter åbner hun for risten, og det første afløb kan bruges gæret til sødgrød eller ugæret til at koge bygsuppe i, og noget af urten kommer i en krukke og skal stå på kakkelovnen og gære, til den bliver sur; det er meget bedre eddike end den vineddike, man får at købe. Det bedste øl kommer i stærke tøndes, og når det har afgæret, kliner vi for det, og så kan det være godt at tage til, når bjergningens tid kommer, men det bliver mere lindt af at ligge i to år; én mand lod en tønne gammelt øl ligge i otte år, men jeg har ikke hørt noget til, hvordan øllet blev; det var nok heller ikke det, det kom an på at forsøge, men hans første kone havde brygget det, og han syntes det var ligesom et minde efter hende. Det sidste afløb kommer i tyndtølstønden og kan være godt nok til vore egne folk til daglig brug. Man vil mene, at slette folk skulle kunne tage kraften af malten, og så skulle det hjælpe at røre i mæskekarret med en glød i en ildtang, men det véd jeg ingen besked om; så meget ved jeg, at kan det ingen gavn gøre, så kan det heller ingen skade gøre, og det er ingen nytte til at gøre sig så trodsig og selvklog, at man vil ikke gøre sådan noget, når man véd det, for så skal det allersnarest gå galt; det var en anden sag, om man ikke havde vidst det.

En kone har også travlt, om de har meget mælken; det er ikke nemt at have malkespand og siklud, skummeske og skummekovs, flødebøtte og kærne og ostekar rene nok; om vinteren skulle hun have flødebøtten ind til kakkelovnen, og når fløden var sur nok, så var der en lille svik på siden af bøtten, og der kunne de tappe bøttevalle fra og komme i dragetønden til svinene; når smørret så var sanket, og der var kommet salt i det, så kunne smørlagen være god til mange ting, og smørret skulle gennemskæres med en sløv kniv på langs og tværs, om der skulle være kommet hår i det. Havde de lidt mælk, og det var i den varmeste tid, så kunne det gå an at ophede mælken den ene dag og så den anden dag lave næsten al deres mælk i en ost, der skulle sættes ind under dynen, at den skulle ikke blive kold for hastig; sådan satte de også en gryde grød eller kartofler ind i sengen, om de skulle holde sig varme en stund; havde folk ikke engang så megen mælk, så måtte de lave knapost og appetitost, ikke at tale om, at oplagt mælk er en god føde.

Før de kunne komme til at støbe lys, måtte de gamle til at spinde lysgarn af blår; nu kan vi nemmere købe det. De tykkeste og sværeste lys skulle først støbes, men undertiden vandt man en strimmel papir om dem skråt op efter, enten begge vegne eller den ene vej om, og så blev de dyppede i branket tælle, det skulle se stadseligt ud. Et helligtrekongerslys havde tre flæner, og der, hvor de samledes, blev der undertiden sat en smule krudt. Til daglig brug havde vi tyndere lys, og den kunne vi godt bruge branket tælle til, men den allerdårligste tælle

smeltede vi og dyppede en lang væge i; på en vægestage kunne den godt bruges at gå med i huset. Formlyls var sjældne.

Foruden dette her, en kone havde at gøre, havde kvindfolk mange steder om efteråret travlt med at blande mjød, og end så i gamle dage, dengang de brændte brændevin i hver gård? *Da skulle de have grutning af kartofler, rug, byg og lidt malt varmet op med lunkent vand og lade det stå og gære i tre dage eller fire, til det satte top; det var om at gøre, at der var dækket godt over det. Så fyldte de en grukeddel med noget af dette her og klinede låget godt til med ny dej og varmt vand; i det låg var der en hat, som der gik en pibe fra ned igennem en svaletønde; de rigeste havde kobberhat og kobberpiber, men man kunne nok nøjes med en sort lerhat ligesom en jydepotte, og somme havde også en træhat ligesom et omvendt skæppemål, og en bøsse pibe kunne også bruges. Så fyrede de under keddelen, til den kom til at koge så stille, og så begyndte brændevinen at dryppe ned af piben; det kaldte de "første tårer", og det var så stærkt som sprit, men jo længere de blev ved, des tyndere blev det, til det var snart ikke andet end vand. Så blev keddelen gjort godt ren, og der kom et nyt sæt deri; de måtte også passe på at vandet i dragtønden blev ikke for varmt. Sådant blev de ved både nat og dag, til de havde ikke mere i sættekarret; så kom de al deres brændevin i keddelen med pebberrod og kommen og ingefær, at det kunne klares; ellers så det snart ud som vand og mælk. Bærmen, der blev til rest, gav de deres svin, og dengang det blev forbudt at brænde, og toldbetjentene kom og visiterede efter brændevinstøjet, kunne folk snart ikke få i deres hoved, hvor de skulle få svineføde fra; de syntes, de havde haft så megen nytte af deres dårligste korn. Men alle folks brændevin var ikke så nær lige godt. "Vort brændevin er ikke svar stærkt", sagde en mand, "men så lægger vi det, min tro, dobbelt".*

Konen skal lave føden til, og det er ikke så vanskeligt at koge en gryde grød, men hun skal have noget at koge af; det er ingen sag nu om dage, man har både hele og brækkede gryn, men i gamle dage, når de skulle tørre en ovnfuld byg og få malet i gryn, og de så bag efter skulle stå der med et fladt drøftetrug og drøfte såderne fra, da skulle de passe godt på, om de kunne koge en gryde vandgrød, der var ingen såder i. De havde en trefod, de satte på ildstedet med hedetørv uden om og en lergrøde på, for der blev altid den bedste grød i sådan en, og så fyrede de under den med lyng, til der kom godt ild i tørvene; så tog de trefoden af vejen, satte gryden ned på gløderne og satte flere hedetørv omkring den; så kunne den stå og koge så stille. Sådant kogte de også melgrød af pillemel og fløjelsgrød af kartoffelmel, sødgrød af sød mælk og kærnemælksgrød af kærnemælk; sødgrød fik de smør i, og et pænt smørhul skulle være dannet som et kors, og i kærnemælksgrød fik de sirup i stedet for smør. Folk fik sød mælk til alle slags grød uden sødgrød; der fik de tykmælk eller tykmælk og sød mælk blandet sammen eller øl og mælk eller sødt øl, men det sværeste var øl og mjød blandet sammen. Man kunne også få kærnemælksvælling og sild til sin middagsmad, for vi kunne både koge sød vælling og kærnemælkevælling, men om man syntes den søde vælling var for vammel, kunne man komme øl deri. Vi kogte også sulevælling, men kunne vi få fat i noget grønt - kålblade og stilke, kommenblade og flere slags - så

kom vi også det i gryden; den dag fik vi kål, og om anden dagen kunne vi få opvarmet kål; fattige folk fik undertiden "moderløs kål", den var ikke kogt på sul, for de havde intet, men andre folk fik da det til eftermad, kålen var kogt på. Ellers fik folk ærter, kødsuppe, svinerygsuppe; man kom eddike i flæskesuppen og kaldte den sur suppe, men det har jeg nok fortalt. Til eftermad kunne vi få en flæskekage eller andre slags pandekager, pølser, finker, kartofler og flæsk eller fisk, flæsk og kartofler stuvet i [panden] og ligeså plukfisk i stuvede kartofler.

"Jeg tjente et sted i mange år", fortalte en mand mig, "og når jeg kom op, fik jeg en skive bart brød til en humpel ost, men jeg kunne ikke sige noget til det, for manden sad ved mig og fik ligeså". Der er også flere steder, man får ost og brød til frokost, men så er det mest sigtebrød. Så til davre klokken otte får de undertiden speget flæsk men mest spegefisk - ål, flynder, sild, knurhane eller kuller - og brød eller kartofler, og så får de kogt mælk, undertiden med brødtærninger i, eller også øllebrød; det er brødtærninger, der er kogte i øl, og så kommer der mælk deri. Når der bliver kaldt til middagsmad, går forkarlen på større steder først ind, for han skal skære brød til dem alle; der er en hvid dug eller en voksdug på bordet og så stentallerkener; til spegefisken om morgenen til davre havde de måske trætallerkener; manden sidder for enden af bordet, for det er ham, der skal betale skatterne, og så sidder avlskarlen øverst inden for bordet og drengen nederst; på bænken uden for bordet sidder pigerne og konen, men hun er ikke altid ved bordet, for hun skal sørge for, de andre får noget, og så kan hun tage noget i køkkenet; manden eller et af børnene læser bordbønnen de fleste steder, ja, er konen inde så gør hun det kan ske, og så kender hver sin ske, og børnene bliver tidlig kendte med, at de skal sidde ordentlig ved bordet og søbe pænt ved deres side; efter tilmaden får man undertiden en skefuld søbemad igen, og så læser man fra bordet. Klokken fem skal vi have mellemmad, enten der er smurt rundstykker til hver, eller der bliver sat på bordet: brød, smør, svinefedt, gåsefedt, skumme-fedt, hvad man nu har, og så ost og kød og pølse, og til sidst ved sengetid klokken 9-10 skal vi til nadver enten have vandgrød eller kold grød fra om middagen med mælk på, eller vi kan nøjes med at søbe mælk til noget bart brød.

I kap. 15 (Tiggere) er følgende udeladt:

"Jeg ville gerne bede om en lille lok uld i Guds navn", eller: "Jeg går om et lille æg i Guds navn", siger de, og de kalder der at gå i Guds navn, når de går og tigger. "Går du i Guds navn i dag?" sagde man til en, der undertiden tiggede. "Nej, i dag går jeg i besøg", svarede hun.

I kap. 16 (Jul og andre højtider) er følg. udeladt:

Eller en kunne tage en nød i sin hånd og sige: "Min gris løber i skoven" - "Min løber med" - "Hvad for et træ er den under?" og kunne den anden så gætte, hvilken finger den var under, så fik han den, og ellers skulle han give en.

Nytårsaften skulle karlene om til naboerne og skyde nyår ind, og børnene fik lov at rende et sted hen med en gammel gryde eller sådan en ting at slå på døren, men undertiden fik de også en hoben skår i en sæk, for så kunne de slå på døre flere steder, eller også de havde en rumle potte. Unge fyre kunne også hitte på at komme med en

grydefuld tør aske og liste sig lige så stille ind ad yderdøren og så enten slå den på stuedøren eller rive stuedøren op og kaste potten ind på kakkellovnen, at asken kunne støve ud i hele stuen, og folkene kunne blive så forfærdede, at de sansede ikke at komme ud efter dem, der havde gjort det, men kunne de få fingre i ham, så forestod der ham intet godt; det var jo ikke at undres over, at folk kunne blive vrede ved sådanne skarnsstreger, men havde en skudt nyår ind, eller en god ven havde slået en potte på døren, så fjælede han sig jo nok også, men når de kom ud efter ham, passede han dog på, at han var nem at finde, og så blev han slæbt ind og skulle have sin straf: brød og brændevin og kaffe. Nyårsmorgen kom der også undertiden en og skød nyår ind, og det første karlemenneske, der kom i det nye år, blev konens nyårs gave, og han skulle jo først beværtes (for enhver, der kom om julen, skulle have noget, ellers bar han deres jul ud), og så måtte hun op med en foræring til ham, mestendels et stort æble. Den næste, der kom, blev den ældste piges nyårs gave, og sådan blev de ved; de første kvindemennesker, der kom, var mandens og karlenes nyårs gave, og de skulle ligeså have en ting. Det benyttede fattige børn sig af, og længe før dag kom de og ønskede glædeligt nyår; i én gård slog det aldrig fejl, at den, der traf at blive mandens eller konens nyårs gave, den fik en mark, men ellers fik de gode almisser: sigtekavringer og andre fødevarer. Jeg véd ikke uden én gang, en karl passede at komme sådan, at han blev en ung piges nyårs gave, og så tænkte folk nok, som det gik, at de to fik hinanden, men ellers var det, som jeg siger, mest børn, der kom, især dog de fattige.

Når nyårsnyet var tændt, skulle pigerne tiende ud med et stykke brød og en skilling for at se på nyet, mens de lagde mærke ved tre salmer, og det skulle jo helst være brudesalmer, for så blev de gifte; var det ligsalmer, skulle de dø, inden året var omme; syntes de, at nyårsnyet hældede så meget, så skulle mange piger blive forførte det år.

Efter helligtrekongedag begyndte de fattige mænd fra andre sogne at gå med stjerne og synge sejarnevisen, og ved aftenstide, når de satte lys ind i stjærnen, kunne det se pænt nok ud, men de var sjælden ret gode til at synge.

Julen varede til kyndelmisse, og i fastelavn skulle folk have dans igen. I gamle dage, de kunne samles til legestue og havde ikke andre udgifter ved det end spillemandspengene, eller en anset gårdmandssøn kunne købe en flaske mjød og brændevin og skænke pigerne med, eller de kunne skillinge sammen om det, da kunde de sagtens, men nu om stunder skal en karl først have løfte om en pige og så skrives ind til parbal, der koster meget mere, end en tjenestekarl har råd til; de ansete der kommer med til fornøjelse så tit, at de kunne gerne være borte fra et fastelavnsbal, de er på den måde snart ved at blive ene om det. Om søndagen rider de til ring, og kongen bliver klædt ud i en hvid halvskjorte med silkebånd og stads på, før de rider rundt om i byen og bliver skænkede hvert sted; kongen er fri for at betale noget til ballet, og når de skal til bordet, får han det fornemste sæde, men dronningen skal skære for, og det er ikke sagt, hun er så meget lysten for det, om hun er lidet vant til det, og alle de andre sidder og ser på hende. Ballet varer nat og dag, og de kommer til bordet tre gange foruden de gange, de får kaffe og punch. Pigerne er nødte til at gøre et bal om efteråret, når karlene har kostet så meget på dem til fastelavn, men pigeballerne er ikke slet så svære som karleballet. Denne riden til ring er nok ellers en ny skik, og de har heller ikke kendt til andre fastelavnsløjer.

I fasten skulle de unge til onsdagsprækener ud og læse på kirkegulvet, men ellers gik alting stille af til st. Hanst dag; om aftenen før havde de et st. Hansblus på en eller anden høj, og den aften samledes heksene ved st. Hansbrønden på Hole bakke og kærkede smør i brønden, og den nat skulle folk rejse hen til den hellige brønd på Himmerland og drikke vand af den, om de fejlede noget; man hængte også st. Hansløg op, par og par, for alle husets folk, og somme satte grå bynker og skræpper over hvert hul, at heksene skulle ikke komme ind, og man måtte ikke rejse en harve op den nat, for så ville nok heksene ride på den; de sagde også, man skulle plante kål på st. Hansdag, for så gik der ikke orm i dem, og haletudser skulle tabe deres hale den nat.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1968, 61-78).